

Heródes
Konferenciakötet
Szerkesztette Kókai-Nagy Viktor
Josephus Kutatóintézet, Komárom, 2022,
ISBN 978-80-8122-436-2

Egy olyan kötetet tarthat kezében az olvasó, amely az ókori történelem egyik meghatározó alakját, Nagy Heródes, zsidó királyt, tudományos igénnyel, szellemesen, olykor szórakoztatón a pódiumra invitálja. Páratlan betlehemest hívnak életre a kötetben megszólaló magyar, cseh és német kutatók. Egyre közelebb hajolva ehhez a betlehemeshez láthatjuk, hogy Heródes alakja lényegében egy ismerős ismeretlen. Igazi kincsesbánya a tíz tanulmányt felölelő konferenciakötet, mely kaleidoszkópszerűen rajzolja meg a Kr. e. 37–4 között uralkodó Nagy Heródes királyportréját. A tanulmányok elrendezése az ismerősebb elemektől indul el, és az interdiszciplinaritás kreatív és feltáró modellén keresztül egyre ismeretlenebb, rejtettebb területekbe nyújt betekintést. Megállapítható, hogy elkerülhetetlen az interdiszciplinaritás egy olyan történelmi személyiségről szóló diskurzusban, akinek egész pályafutását a határ-egzisztencia szervezi: edomita származású, római polgárjogot nyert zsidó király, akinek a filo- és antiszemita Janus-arcáról a világhírű építész és az alattvalóival jótékonykodni is tudó despota hübrisze tükröződik. Heródes a rómaiak és a nők igájának végzetes intimitásában, a lojalitás és a hatalomvágy malomköveinek csiszolódásában a nimbusz és az önpusztítás haláltáncát járja. Jelzésértékűnek tekinthetjük a konferencia és a kötet címadásának szüksézszerűségét, amelyből elmarad a nagy jelző. Kísérlet ez arra nézve, hogy a kortárs recepcióesztétikának megfelelően az olvasót egyre inkább ráhangolja az alteritás szerepére: ne csak szemlélje a betlehemest, hanem keresse a bevonódás réseit és a tanulmányok által felvetett kérdéseket továbbgondolva lépjen ki a „Nagy” által szimbolizált sematikus értelmezésekből. Említésre méltó a kötet lábjegyzeteinek gazdagsága. Igazi csemegének számítanak a bennük közölt adalékok, amelyek a színpalak mögé rejtett világ iránti kíváncsiságot fokozzák.

A tanulmányok sorát *Pecsuk Ottó: Máté Heródes képe és a patrisztikus visszhangok* című írása nyitja meg. Ismeretes, hogy a mátéi elbeszélésnek köszönhetően őrzik ma is az utókor elevenen kulturális emlékezetében Heródes alakját. A bibliai tudósítás – ahogy a tanulmány is prezentálja – az irodalmiság, történetiség és teológia triumvirátus kohójában született, ezért felelősségünk, hogy az értelmezés folyamatától egyiket se idegenítsük el. *Kustár György: Heródes Messiás* tanulmánya továbbvezeti innen a színpad kihívás elé állítva azt az elképzelést miszerint Heródes nagy tetteivel bekapcsolni kívánta a zsidóságot a hellenisztikus-római oikoumené szellemi vérkeringésébe. A tanulmány kulcskérdése, hogy Heródes templomépítési programjában nem játszott-e nagyobb szerepet a kor messianisztikus váradalma? A lehető legváltozatosabb ókori szövegek párbeszédbe vonása lendületet és dinamikusságot ad a tézis kibontásának. Kiderül a tanulmányból, hogy Heródes a pax romana haszonélvezője abban az értelemben, hogy a római lojalitás leple alatt olyan kegyes tettekre szánja rá magát, amelyeket aligha lehet csupán a hellenizációs törekvések indikátorainak tekinteni. Az uralkodó feltűnően ügyel a kultusz folytonosságára. Ennek fenntartására jelentős számú fürdőhelyet létesített, papokat építésznek taníttatott ki. Ezek a rendelkezések összhangba hozhatóak az önmagát messiássá stilizáló uralkodói ars poeticával. Így válik ő ígéretnek beteljesítőjévé, hiszen uralkodása békét hozott,

felhalmozott vagyona Istentől való megajándékozottságát tükrözi, a templomépítést jelek követik. Észleljük, hogy a legitimáció új formái valósulnak meg személyében: az elvégzett munka kegyes színezetűvé teszi őt, Salamonnál is nagyobb tettei felkenik messianisztikus királlyá, ilyen módon a dávidi dinasztia méltó riválisává avanzsálódik. *David Cielontko: Heródes, a zsidók és ellenfelei* című tanulmány hasonlóképpen arra szólít fel, hogy óvatosabban és körültekintően viszonyuljunk Josephus Heródeséhez. A tudományos kutatásban mára már kiforrott kritikai-szemlélet szerint Heródes alakja sokkal inkább tekinthető az antik zsarnok minta jegyeit abszolváló irodalmi kompozíciónak, mint tényszerű, történeti királyportrénak. Josephus elfogultsága a vallási és politikai elitből származó ellenfelei korabeli kritikájától átitatott, így propagandisztikus céloktól aligha mentesül. De ki is volt valójában Heródes? Milyen célt szolgálta rehabilitációja? David Cielontko, akárcsak a kötet többi szerzői is, megkapó éleslátással sorakoztatja fel azokat a forrásokat, amelyek a legtöbb kétséget kizárva bizonyítják, hogy Heródes mind a személyes életében, mind a nyilvánosság előtt szeretett zsidóként megmutatkozni. A tanulmány ennél továbbra is elmerészkedik. Számos példán keresztül feltárja, hogy Heródes a zsidók királyaként minden zsidó pártfogójának tekintette magát (euergetizmus). Építkezéseivel jelentős bémunkát teremtett királyságában, az új városok pedig új kereskedelmi lehetőségeket nyitottak meg a lakosság előtt. *Hodossy-Takács Előd: Heródes gazdaságpolitikájáról* írt tanulmánya éppen ezekről a gazdasági egyensúly felé való törekvésekről nyújt átfogó képet, elénk tárva Heródes gazdaságpolitikai virtuozitását. Összességében a kötet első fele rámutat arra, hogy Heródesnek a zsidósághoz való viszonyulását nemcsak edomita származása teszi problematikusnak, hanem az a fajta spirituális pluralizmus, ami a második templom judaizmusát jellemezte. A Heródes-kritika éppen ezért nem tekinthető általánosnak a zsidóságon belül. Számolnunk kell azzal, hogy volt, akiknek a hangja nem maradt fenn számunkra, és akik a kulturális emlékezetünkbe zárt zsarnok Heródesről reálisabb, kedvezőbb megítélést nyújtanának. Heródes kritikai rekonstrukciója ebben az értelemben valóban a valóság és a szegregált hangok, források rehabilitációját jelenti.

A következő két tanulmány Heródes köztudatban megrögzült örültségének és esztelen kegyetlenkedéseinek néz utána. *Kőszeghy Miklós: Heródes, egy beteg zseni Freud heverőjén?* és *Karasszon István: Tényleg megőrült Nagy Heródes?* című írások a pszichohistória korszerű, ám bizonyos fenntartásokkal illetett módszertanával kívánják kiegészíteni az eddigi kutatást. Mivel az emberi természet legjobban a krízishelyzetekben válik tanulmányozhatóvá Heródes alakja valódi kuriózumnak számít a pszichoanalízis számára. A lelki portré két fontos szegmense Heródesnek gyermekkorából ismert komplexus-elméleteket amortizáló kiválasztottsági tudata és Mariammé iránti heves (szerelem-gyűlölet) érzelmei. Utóbbi aspektus ugyan paranoiás jellegű, téveszmékkel átszőtt Othello-szindrómát sugall, a diagnosztika viszont aligha tekinthető megnyugtatónak hasmoneus feleségének, Mariammének, vitatható ártatlansága miatt.

A kötet utolsó négy tanulmánya egységet képez abból a szempontból, hogy Heródes magánjellegű és közéleti kapcsolatainak szövevényes szálaira adott reflektálásokat tartalmaz. *Zsengellér József: Egy rém rendes család. Heródes és „samaritanus” felesége Malthaké* című tanulmánya Josephus sokatmondó hallgatásait boncolgatja: mi az oka annak, hogy Malthaké samáriai származásáról és a vele való királyi frigyból származó trónörökösük iránt kevés érdeklődést mutat, holott jól ismert e nép iránti ellenszenve? *Kókai-Nagy Viktor: Heródes és Octavianus békéjéről* írt tanulmánya megfelelően érzékelteti azt a tézist, hogy a történelem nem

pusztán emberek tette. Heródes esetében azt látjuk, hogy a zavarossá vált vizek kimondottan kedveztek neki, és olyan tettekre készítették őt, amelyek még az új császárt, Octavianust is csodálkozásra indítják: „legyen neki is olyan jó barátja, mint Antoniusnak volt”. Az itt felvetődött Kleopátra-szálhoz szorosan fűződik a következő, *Linda-Marie Günther: A hasmoneus Alexandra – valóban az új királlyal, Heródeszel szembeni ellenállás integrációs alakja?*c. tanulmánya. Az utolsó hasmoneus nők sorsa tragikusan ér véget. Visszafele nézve az eseményeket ők lehetnek volna azok a kulcsfigurák, akik lerövidíthették volna Heródes haláltáncát, de ehhez a feladathoz nem sikerült felnőniük. Intrikáik és szervezkedéseik nem voltak hatékonyak, csupán arra voltak elegendők, hogy örületbe kergessék az uralkodót.

Végül *Benedikt Eckhardt* egy konstruktivista Heródes-kutatásra való kitekintéssel zárja a kötetet, jelezve, hogy a kaleidoszkóp forgatása nem ért körbe. *Nagy Heródes mint Antiochos redivivus, Josephus és az apokrifok értelmezésében* című írás a Heródes-kép hagyománytörténeti vitájához kapcsolódik azzal a javaslattal, hogy Heródes saját országában idegen uralkodóként, Antiochos redivivusként jelenik meg. A tanulmány hipotézise szerint Josephus előbb átveszi az antiochusi üldözés reminiscenciáit, később pedig kiegészíti azt a türannoszokhoz kapcsolódó klasszikus elemekkel. Ily módon megszűnik az eszkatologikus tartalom, Heródes görög és zsidó mérték szerint is türannosszá válik.

A kötetet ajánlom azoknak, akik általános műveltségüket gyarapítani kívánják, ill. mélyebben érdeklődnek Heródes kortárs recepciója iránt. Ezen túlmenően ajánlom azoknak a lelkipásztoroknak, akik a karácsonyi ünnepkör homiletikai előkészítésében fáradoznak. Olyan forrás ez a kötet, amely inspirál arra, hogy szokjunk le a sablonos prédikálásról, helyette nagyobb igényességgel és mélyebb érdeklődéssel kutassuk például azt a kort is, amelyben Jézus megszületett. Így járulhat hozzá jelen kötet is az egyház igehirdetésének frissességéhez.